

Нові погляди щодо класифікації платіжних систем у контексті сучасного функціонування і розвитку

Сфера фінансових послуг зазнає постійних змін внаслідок глобальної діджиталізації економіки. Цей фактор має великий вплив на розвиток і функціонування платіжних систем України. Такі перетворення мають своє відображення і у класифікації платіжних систем.

На нашу думку, детальна класифікація платіжних систем надасть змогу глибше зрозуміти всі нововведення, які відбуваються у платіжних системах, що, в свою чергу, позитивно вплине на їх подальший розвиток, а користувачі платіжної системи отримають платіжну послугу більш якісною, надійною, безпечною, захищеною, з обов'язковим врегулюванням на законодавчому рівні.

Варто зазначити, що будь-яка фінансова організація, яка на сьогодні надає платіжні послуги, зацікавлена в їх розширенні і залученні нових клієнтів, що, в свою чергу, приводить до появи нових платіжних систем. Вагомим фактором також є те, що з кожним роком наша економіка стає все більше цифровою і глобалізованою. І платіжні системи також змінюються, бо час не стоїть на місці. Тому, враховуючи наведені фактори впливу на сферу платіжних послуг, нами були переглянуті представлені раніше науковцями різні класифікації платіжних систем, і запропоновано своє бачення такої класифікації.

У статті представлено нові погляди щодо класифікації платіжних систем у нових сучасних умовах і запропоновано скорочену і розширену їх класифікацію. При цьому був врахований досвід вітчизняних і світових практиків сфери платіжних послуг, а також дослідження і висновки науковців як з економічної так і з юридичної точок зору при висвітленні і розкритті цього питання. Також був окреслений вплив діджиталізації і глобалізації економіки на сучасне і майбутнє функціонування вітчизняних платіжних систем, розглянуто різні підходи до класифікації платіжних систем і визначені перспективні напрями та основні тенденції розвитку платіжних систем.

Ключові слова: платіжні системи, класифікація платіжних систем, платіжні послуги, банківські послуги.

СИТНИК І.П.

Новые взгляды на классификацию платежных систем в контексте современного функционирования и развития

Сфера финансовых услуг подвергается постоянным изменениям вследствие глобальной диджитализации экономики. Этот фактор имеет большое влияние на развитие и функционирование платежных систем Украины. Такие преобразования имеют свое отражение и на классификацию платежных систем.

По нашему мнению, детальная классификация платежных систем позволит глубже понять все новшества, которые происходят в платежных системах, что, в свою очередь, положительно повлияет на их дальнейшее развитие, а пользователи платежной системы получат платежную услугу более качественной, надежной, безопасной, защищенной, с обязательным урегулированием на законодательном уровне.

Стоит отметить, что любая финансовая организация, которая сегодня предоставляет платежные услуги, заинтересована в их расширении и привлечении новых клиентов, что, в свою очередь, приводит к появлению новых платежных систем. Весомым фактором также является то, что с каждым годом наша экономика становится все более цифровой и глобализированной. И платежные системы тоже меняются, потому что время не стоит на месте. Поэтому, учитывая приведенные факторы влияния на сферу платежных услуг, нами были пересмотрены представлены ранее учеными различные классификации платежных систем, и предложено свое видение такой классификации.

В статье представлены новые взгляды относительно классификации платежных систем в новых современных условиях и предложено сокращенную и расширенную их классификацию. При этом

был учтен опыт отечественных и мировых практиков сферы платежных услуг, а также исследования и выводы ученых как с экономической, так и с юридической точек зрения при освещении и раскрытии этого вопроса. Также описано влияние диджитализации и глобализации экономики на настоящее и будущее функционирования отечественных платежных систем, рассмотрены различные подходы к классификации платежных систем, определены перспективные направления и основные тенденции развития платежных систем.

Ключевые слова: платежные системы, классификация платежных систем, платежные услуги, банковские услуги.

SYTNYK I. P.

New views on classification of payment systems in the context of modern functioning and development

The scope of financial services is undergoing constant changes as a result of global digitalization of the economy. This factor has a great influence on the development and functioning of payment systems in Ukraine. Such transformations are reflected in the classification of payment systems.

In our opinion, a detailed classification of payment systems will make it possible to understand more deeply all the innovations that are taking place in payment systems, which in turn will have a positive effect on their further development, while users of the payment system will receive a payment service of a higher quality, reliable, secure, out of duty legislative regulation.

It is worth noting that any financial institution that currently provides payment services is interested in expanding and attracting new customers, which in turn leads to the emergence of new payment systems. Another important factor is that every year our economy is becoming more and more digital and globalized. And payment systems also change, because time does not stay in place. Therefore, taking into account the above-mentioned factors of influence on the sphere of payment services, we have revised previously introduced scholars different classification of payment systems, and proposed his vision of such a classification.

The article presents new views on the classification of payment systems in the new modern conditions and proposed a shortened and expanded classification. At the same time, the experience of domestic and international practitioners in the sphere of payment services, as well as research and conclusions of scientists from both the economic and legal points of view were taken into account when illuminating and disclosing this issue. The influence of digitalization and globalization of the economy on the current and future functioning of domestic payment systems was also outlined, different approaches to the classification of payment systems were considered, and perspective directions and main trends of payment systems development were determined.

Key words: payment systems, classification of payment systems, payment services, banking services.

Постановка проблеми. Ми живемо в епоху надзвичайно швидких змін і перетворень, які є наслідком діджиталізації нашого суспільства. Світ змінюється, глобалізується, все відбувається швидко, поняття «кордонів» звужується, а в мережі Інтернет – відсутнє. Відповідно потребує нового і сфера платіжних послуг. Люди хочуть подорожувати, змінювати місця роботи, робити покупки, не зважаючи на кордони. Це вимагає на сьогодні від надавачів платіжних послуг бути сучасними, конкурентоспроможними, а також постійного вдосконалення і пропонування нових зручних платіжних систем з метою подальшого залучення клієнтів. Саме зараз, враховуючи сучасні потреби,

виникає велика кількість нових платіжних систем, які на нашу думку, доцільно було б проаналізувати і певним чином класифікувати.

Зважаючи на безперервні процеси перетворень у сфері платіжних систем, на нашу думку, бажано було б переглянути представлені раніше науковцями і практиками різні класифікації платіжних систем, і запропонувати своє бачення такої класифікації як для початківців, так і для спеціалістів галузі.

Також, на нашу думку, платіжні системи доцільно аналізувати і класифікувати як з економічної, так і з юридичної точок зору, оскільки проведення таких фінансових операцій відбувається згід-

но норм вітчизняного (або/і міжнародного) законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання щодо класифікації платіжних систем, а також їх різновидів були розглянуті у працях вчених Т. Ковальчука [5], В. Лук'янова [7], С. Криво-ручко [6], Т. Савелко [12], О. Вовчак [4], Ю. Валі-нурової [3], Ю. Балакіної [2], Т. Адабашева [1], О. Махаєвої [8], Т. Кокколи [16] та багатьох інших українських і зарубіжних науковців.

Так, одні дослідження в більшій мірі були з точки зору економічних процесів, інші – з юридичної, зазвичай, в контексті правових аспектів.

Банк міжнародних розрахунків і, зокрема, Комітет із платежів та ринкових інфраструктур [13, 14] та Європейський центральний банк [9, 15] також проводять глибокі дослідження функціонування і розвитку платіжних систем, що має відображення і на їх класифікації.

Проте, з плином часу такі дослідження стають не такими актуальними, оскільки необхідно постійно враховувати останні зміни у сфері платіжних систем, і, зокрема, наглядової і регулюючої нормативно–правової бази. Важливим аспектом перегляду запропонованих раніше класифікацій є збільшення різновидів платіжних систем в залежності від потреб клієнтів різного сегменту фінансового ринку платіжних послуг, а також діджиталізацію суспільства і економіки як України так і світу в цілому.

Постановка завдання. Із наукової точки зору платіжні системи не були такими цікавими для їх дослідження і аналізу, оскільки до кінця 20–го століття процеси проходження платежів і розрахунків були дуже консервативними, без особливого вибору, і існували лише, скажімо так, у «паперовому» вигляді, при цьому проходження платежу займало мінімум кілька днів в залежності від того, якого виду цей був платіж – внутрішньодержавний, міжнародний, внутрішньобанківський. По великому рахунку, таким чином відбувалась і сама класифікація платіжних систем.

Але тепер, внаслідок ери глобального Інтернету, все змінилось. Стало іншим суспільство, його потреби і вимоги до надання послуг. Це не могло не затронуть і сферу платіжних систем.

Враховуючи постійні нововведення у сфері платіжних систем, які відбуваються внаслідок безперервного розвитку цифрової економіки і її глобалізації, законодавчих і нормативних змін у вітчизняному і міжнародному законодавстві, на

нашу думку, було б доцільно розглянути, дослідити і запропонувати наше бачення класифікації сучасних платіжних систем.

Виклад основного матеріалу. Зазвичай українські науковці поділяють платіжні системи на внутрішньодержавні, міжнародні, банківські, небанківські, а також окремо виділяють систему електронних платежів Національного банку, систему масових електронних платежів і внутрішньобанківські системи.

Проаналізувавши багато наукової літератури, українських законів, нормативно–правових актів, а також міжнародну та європейську законодавчу базу у сфері платіжних систем, ми хочемо запропонувати, враховуючи попередній досвід вчених і практиків, таку класифікацію платіжних систем, яка, на нашу думку, буде максимально відображати сучасний стан, розвиток, вдосконалення і відповідність потребам сьогоденного суспільства.

Проте, на початку дослідження ми би хотіли запропонувати спрощену коротку основну класифікацію платіжних систем, яка була б одночасно корисною для початківців у сфері платіжних систем і простою у сприйнятті, а також для того, щоб більш чітко зрозуміти подальшу наведену широкую класифікацію і особливості різновидів платіжних систем, враховуючи весь наш досвід у вивченні цього питання.

Отже, у спрощеному вигляді можемо класифікувати існуючі на сьогодні платіжні системи таким чином:

за важливістю: системно–важливі, важливі, маловажливі (малозначимі);

за масштабом дії (територією охоплення): міжнародні, внутрішньодержавні, внутрішньобанківські; за величиною сум платежів або розрахунків: оптові, роздрібні;

за схемою розрахунків у системі: валові або нетто розрахунки;

за власником і управлінням: центрального банку, банківські, інші організації.

Однак, на нашу думку, традиційна спрощена класифікація не відповідає тому різноманіттю платіжних систем, які функціонують на сьогодні і одночасно зазнають постійних змін внаслідок цифрового прогресу. Тому доцільно для кращого розуміння показати різновиди платіжних систем, групуючи їх за спільними ознаками.

Для фахівців ми пропонуємо більш широку класифікацію, враховуючи різноманіття платіжних сис-

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

тем, а також ознак за якими їх можна згрупувати. Надамо наше бачення типології платіжних систем.

В основному, на нашу думку, платіжні системи можна виокремити за типами за певними класифікаційними ознаками таким чином:

- 1) за значимістю, правовими аспектами створення і управління платіжною системою;
- 2) за функціональним призначенням;
- 3) за системами розрахунків і особливостями їх проведення.

Зупинимося на цих трьох типах більш детально.

Отже, по перше, за значимістю, а також правовими аспектами створення і управління платіжною системою можемо розрізнити платіжні системи таким чином:

- за значимістю: значущі (systemically important payment system (SIPS) і малозначимі. У свою чергу значущі платіжні системи можемо розрізнити на системно важливі, важливі та соціальні;
- за формою власності: державні або приватні;
- за організаційно–правовою формою засновника платіжної організації та управляючою організацією;
- банківські або небанківські;
- створені національним чи національними банками;
- створені резидентами чи нерезидентами;
- за рівнем централізації: централізовані або децентралізовані;
- за ступеневістю: однорівневі або багаторівневі;
- за доступом в систему: відкриті, закриті чи з обмеженим доступом.

Як бачимо, до першого типу ми віднесли платіжні системи за, скажімо так, загальними характеристиками, які стосуються значимості і юридичних аспектів платіжних систем. Враховуючи той факт, що, зрозуміло, всі платіжні системи не можуть бути однаково значимими для функціонування фінансової системи країни, в українському законодавстві окремо виділені значущі платіжні системи, які в свою чергу поділені на системно важливі, важливі і соціальні [11]. До малозначимих віднесемо платіжні системи роздрібного сегменту, які обслуговують певну категорію клієнтів, і через які проходять порівняно невеликі суми коштів. У деяких країнах такі системи можуть називатися «неважливими». Проте, на нашу думку, це не є правильним, оскільки будь–яка платіжна система повинна нести відповідальність за кошти своїх клієнтів.

Важливим також є ким створена і управляється платіжна система, а саме: юридичною особою публічного чи приватного права. Так, платіжною організацією може бути як центральний(–і) банк(–и) так і державні, приватні банки, а також небанківські установи різних форм власності. При цьому організаційно–правова форма засновника платіжної організації теж може бути різною.

Крім цього, платіжні системи можуть бути створені резидентами чи нерезидентами країни. Учасники платіжної системи також бувають резидентами і нерезидентами.

Платіжні системи відрізняються і за рівнем централізації. Централізовані платіжні системи зазвичай державні, обслуговують великі суми платежів, мають розгалужену структуру, є системно значущими і підпорядковуються одному центру. Децентралізовані платіжні системи, як правило, приватні і роздрібні.

Структура участі (ступеневість) у платіжних системах буває також різною. Вона може бути одно– або багаторівневою. Це означає, що у роботі платіжної системи можуть брати участь не лише її учасники (однорівнева), а і юридичні особи на основі договорів з ними (багаторівнева). Безпосередніх учасників платіжної системи, зазвичай, ще називають прямими учасниками, а тих, хто співпрацює з ними на договірній основі – непрямыми учасниками.

У свою чергу доступ до платіжної системи може бути відкритим, закритим чи обмеженим. Такі особливості залежать від політики самої платіжної системи. Обмеження доступу до платіжної системи можуть бути встановлені з урахуванням технічних і фінансових можливостей її учасників.

За функціональним призначенням платіжні системи можна згрупувати таким чином (англійською надана назва з документів Банку міжнародних розрахунків (БМР) або Європейського центрального банку (ЄЦБ):

- за територією охоплення (сферою дії): внутрішньодержавні, міжнародні (трансграничні) (cross–border settlement), регіональні;
- за метою використання (залежно від клієнта–користувача і його потреб): міжбанківські (interbank funds transfer system (IFTS), внутрішньобанківські, системи масових електронних платежів (bulk funds transfer system);
- за особливостями обслуговування секторів грошового обороту: національні платіжні систе–

ми, платіжні системи центральних банків, приватні платіжні системи;

- за розміром сум платежів і надання платіжних послуг певній категорії клієнтів: оптові – системи переказу коштів оптом (wholesale funds transfer system), системи переказу коштів великої суми (large-value funds transfer system (LVPS)), роздрібні – системи роздрібно переказу коштів (retail funds transfer system). Роздрібні платіжні системи заслуговують на окрему увагу у зв'язку із великою кількістю своїх різновидів, а також їх різноплановістю. Це, зазвичай, карткові платіжні системи чи переказу коштів, які, в свою чергу, можна виокремити в окремі групи за такими ознаками: з відкриттям чи без відкриття рахунку в банку; з чи без отримання доходу від залишку коштів на рахунку; за способом поповнення рахунку; за використанням різновидів банкінгу (прямого Інтернет–банкінгу чи мобільного банкінгу оператора зв'язку, чи мобільних додатків платіжної системи); використання певної технології поповнення рахунку чи здійснення платежу (наприклад, безконтактна NFC технологія або зчитування QR коду); з використанням чи без мобільних додатків; за можливістю (чи без) відкриття «віртуального» рахунку (з метою, наприклад, безпечних розрахунків в Інтернеті); за можливістю використання мобільного електронного гаманця; за технічною характеристикою картки (наприклад, з магнітною смужкою, чіпом, чи комбінованою); за видом картки (кредитна, дебетова чи комбінована); за видом переказу.

- за охопленням і обслуговуванням певного сектору фінансового ринку: системи розрахунків за операціями з цінними паперами (securities settlement system (SSS) або розрахунки за операціями з іноземною валютою; розрахунки електронними грошима (балансова система (balance-based system), банкнотна система електронних грошей (note-based system); розрахунки чеками (системи гарантії чека (cheque guarantee system).

- за клієнтською аудиторією, яка користується платіжною системою (фізична чи юридична особа): сегмент B2B (business-to-business), сегмент B2C (business-to-customer), сегмент P2P (person-to-person) або C2C (customer-to-customer);

- за технологічними інноваціями та впровадженням і використанням «фінтеху» у сфері платіжних послуг (електронні, діджиталізовані платіжні системи); системи електронних платежів, системи елек-

тронних грошей, системи мобільних і он–лайн платежів (Інтернет–банкінг), систем соціальних мереж, мережево–цифрові платіжні системи, системи з використанням новітніх цифрових технологій, системи світових цифрових технологічних компаній і ритейлерів електронного бізнесу. Проаналізувавши світовий й український сучасний ландшафт електронних платіжних систем, а також нові перспективи їх використання у зв'язку з постійним стрімким розвитком інформаційних технологій і фінтеху, виокремивши їх вище у великі групи за спільними ознаками, не можемо не запропонувати більш розширену класифікацію цих електронних платіжних систем за ще й іншими ознаками, наприклад, залежно від: використання валюти (офіційна валюта чи власні грошові знаки, одновалютні чи багатовалютні); від статусу юридичної особи засновника і оператора послуг (кредитна чи інша); використання певної технології поповнення рахунку чи здійснення платежу (NFC, за QR кодом); з використанням чи без мобільних додатків; за типом авторизації й аутентифікації; за відкриттям рахунку в системі чи без; за типом комісії, які використовуються в системі; з отриманням чи без отримання доходу від залишків коштів на рахунку; за типами конвертацій в грошові одиниці інших систем; за використанням «справжніх» чи «віртуальних» грошей (кредитних, дебетових карт чи електронних грошей); за використанням різновидів банкінгу (Інтернет–банкінгу, мобільного банкінгу, мобільних додатків); за видами розрахунків між клієнтами у системі; за способами поповнення рахунків в системах; кредитна чи дебетова системи; за способами виведення коштів; за типами переказів у системі; за відкритістю системи.

Далі, надаючи коротку характеристику платіжним системам за функціональним призначенням, необхідно акцентувати увагу на достатньо великій кількості таких груп, які відрізняються між собою саме за тим, який сегмент фінансового ринку вони охоплюють і обслуговують, яка спеціалізація, хто є їх клієнтом, та яка основна мета і спрямування такої діяльності.

Ми погоджуємося з науковцями, які виділяють в окремі великі групи внутрішньодержавні і міжнародні (транскордонні (cross-border settlement) платіжні системи [4]. Вся діяльність внутрішньодержавних платіжних систем регулюється національним законодавством, оскільки такі системи функціонують на території України. Якщо це між-

народна платіжна система (ще її називають транскордонною), то така платіжна система регулюється не лише українським законодавством, а і країни, на території якої проходять операції по переказу коштів або розрахункам. Зрозуміло, що діяльність такої платіжної системи може здійснюватися на території кількох країн. Для великих за територією країн характерні регіональні платіжні системи, які працюють в різних часових поясах, але з єдиним центром управління системою.

За особливостями обслуговування секторів грошового обороту можемо розрізнити національні платіжні системи, платіжні системи центральних банків і приватні платіжні системи. Кожна з цих виокремлених платіжних систем показує рівень важливості для країни, а також розміри сум, які проходять через неї. Зрозуміло, що найважливішою для функціонування всієї грошово-кредитної системи країни є закріплена на законодавчому рівні національна платіжна система. Проте таке поняття є не у всіх країнах світу. Зазвичай, згадуються платіжні системи центральних банків і приватні платіжні системи.

Платіжні системи відрізняються також за метою використання залежно від потреб клієнта-користувача. Так, вони бувають міжбанківськими, і, відповідно, обслуговують банки, перераховуючи кошти між ними. Або ж платіжна система може бути внутрішньобанківською, забезпечуючи потреби самого банку. Поняття «системи масових електронних платежів» (bulk funds transfer system) частіше зустрічається у вітчизняній літературі, у порівнянні із закордонною, і характеризує карткові платіжні системи, які активно використовуються сьогодні, а також грошові перекази.

В окрему групу можемо виділити платіжні системи за такою класифікаційною ознакою як розмір сум платежів і надання платіжних послуг певній категорії клієнтів. Вони бувають оптові і роздрібні. Так, платежі у великих сумах проводять через такі оптові платіжні системи, які називаються системами переказу коштів оптом (wholesale funds transfer system) або системами переказу коштів великої суми (large-value funds transfer system (LVPS)). Поняття «платіж великої суми» є відносним і врегульовується нормативно-правовими актами. Щодо роздрібної платіжної системи (retail funds transfer system), то через таку систему проходять платежі відносно невеликої суми – це карткові платежі і грошові перекази.

Роздрібні платіжні системи заслуговують великої уваги, оскільки вони, зазвичай, обслуговують сектор економіки, який є дуже динамічний, швидко розвивається у зв'язку з переходом суспільства у світ Інтернету і з, так званою, четвертою промисловою революцією (широковідома назва «Індустрія 4.0»), яку ми на сьогодні переживаємо, і яка вже почала відчутно впливати на всі сфери економіки, в тому числі і фінансову, і, відповідно, платіжних систем. Роздрібні платіжні системи зазвичай обслуговують фізичних і юридичних осіб – сегменти B2B, B2C, P2P або C2C. Вище ми розказали про існування на сьогодні великої кількості різновидів роздрібних платіжних систем і виокремили їх за певними ознаками в можливі групи.

Рухаючись далі, серед всіх платіжних систем окремо можемо виділити такі, які охоплюють і обслуговують певні сектори фінансового ринку. Розрахунки за операціями з цінними паперами відбуваються в спеціальних платіжних системах, які так і називають – системами розрахунку за цінними паперами (securities settlement system (SSS)).

Для розрахунків електронними грошима (банкнотна система (note-based system), балансова система (balance-based system), чеками (cheque guarantee system), в іноземній валюті розроблені платіжні системи з врахуванням специфіки проведення таких операцій.

Важливою також є клієнтська аудиторія користувачів платіжною системою, а саме – це фізична чи юридична особа. Хоча варто зазначити, що і для першої, і для другої категорії користувачів основні вимоги до платіжної системи є однакові – це швидкість, надійність та безпека. Зазвичай, клієнтів у платіжній системі прийнято розмежовувати в залежності від того фактору, між ким відбуваються платежі чи розрахунки. Отже, якщо такі операції проходять між юридичними особами, то такі платіжні системи називають B2B-системами (business-to-business); якщо між юридичною і фізичною особою – B2C-системами (business-to-customer); якщо між фізичними особами – P2P – системи (person-to-person) або C2C-системами (customer-to-customer).

Звичайно, ми не можемо не виділити в окрему групу так звані діджиталізовані електронні платіжні системи. Без них сьогодні вже не можна уявити наше сучасне життя. Такі новітні технологічні розробки дозволяють значно спростити користування платіжними системами і зробити їх доступними для

будь–кого з будь–якої точки світу, на що і спрямована сьогодні фінансова інклюзія. Такими питаннями швидкого доступу на сьогодні займаються не лише провідні цифрові розробники–гіганти як Google, Amazon, Apple, Facebook, PayPal, Samsung, а і невеликі «фінтех» компанії, які, наприклад, створюють віртуальні банки в Інтернет–середовищі і, відповідно, надають платіжні послуги своїм клієнтам.

Саме такі платіжні системи на сьогодні, у зв'язку з діджиталізацією економіки і її глобалізацією, заслуговують на особливу увагу.

Всі ці платіжні системи створюються для роздрібних платіжних систем з метою широкого їх використання і доступності. Не зважаючи на те, що такі платіжні системи належать до роздрібних, через які проходять платежі невеликих сум, вони представляють великий інтерес у сучасних розробників платіжних систем фінтеху у контексті фінансової інклюзії, і є основним напрямком подальшого розвитку платіжних систем. Про це говориться і в останніх звітах, перспективних планах розвитку таких авторитетних міжнародних фінансових організацій як Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, де робиться наголос на тому, щоб зробити платежі по всьому світу більш доступними, оскільки в багатьох людей у різних країнах на сьогодні нема відкритого рахунку у банку, і Україна тут не виключення.

Кожна електронна платіжна система створюється під конкретний сегмент клієнтів–користувачів і їх потреб, а також може бути створена для певної країни чи регіону. Фінансова бізнес–сфера дуже чутлива до змін і потреб потенційних клієнтів, в тому числі і на платіжному ринку. Тому електронні платіжні системи швидко видозмінюються, з'являються нові, які потрібні ринку платіжних послуг, що в свою чергу приводить до збільшення різновидів таких платіжних систем, які можна класифікувати за багатьма ознаками.

Варто зазначити, що такі платіжні системи з'являються швидко, тому регулятору необхідно також оперативнo реагувати на зміни і нові технології в платіжних системах, оскільки саме національний банк відіграє основну роль у створенні необхідної нормативно–правової бази для нормального функціонування платіжної системи.

Тепер розглянемо третій тип платіжних систем.

За системою розрахунків і особливостями їх проведення платіжні системи можна класифікувати наступним чином:

- за видом розрахунків: бруто (gross settlement system), нетто (net settlement system), змішані (hybrid system);

- за швидкістю і порядком розрахунків (брутто–системи): RTGS–системи (Real–time gross settlement) або системи з періодичною обробкою платежів; системи валового розрахунку на кінець дня (end–of–day gross settlement systems);

- за способом розрахунку нетто–позицій вимог і зобов'язань: двосторонній (bilateral net settlement system) або багатосторонній неттинг (multilateral net settlement system), система відтермінованих нетто–розрахунків (deferred net settlement system);

- за механізмом кредитування: з кредитуванням чи без кредитування;

- за способом депонування: з депонуванням чи без депонування;

- за видом платіжного інструменту: кредитові (credit transfer system) або дебетові системи (debit transfer system), наприклад, система гарантії чека (cheque guarantee system), або змішані (hybrid system);

- за способом виконання платіжною організацією розрахунків: сама, національний, інший банк або установа;

- за видом грошей, які проходять через платіжну систему: у національній валюті, у національній чи іноземній валюті, електронні гроші (балансова система електронних грошей (balance–based system), «банкнотна» система електронних грошей (note–based system);

- за умовами виконання: система розрахунку на умовах обміну на вартість (exchange–for–value settlement system), система розрахунку на умовах доставки проти доставки (delivery versus delivery (DvD), система розрахунку на умовах поставки проти платежу (delivery–versus–payment system (DvP), система розрахунку на умовах платежу проти платежу (payment versus payment (PvP), система розрахунку на умовах «угода за угодою» (trade–for–trade settlement system).

Отже, як бачимо з проведеного дослідження, класифікація платіжних систем за способом розрахунків і особливостями їх проведення є достатньо широкою, що, зрозуміло, є наслідком великої кількості їх різновидів.

За таким способом можемо виокремити бруто (gross settlement system), нетто (net settlement system) і змішані системи розрахунків (hybrid

system). Вони відрізняються між собою швидкістю і негайністю проведення платежу. Так, у бруто системі розрахунки здійснюються окремо за кожним платежем, а у нетто – в кінці певного визначеного періоду за розрахованим сальдо надісланих і прийнятих платежів. Враховуючи постійне вдосконалення платіжних систем і стирання певної чіткої межі між бруто і нетто розрахунками, з'явилась, так звана, змішана система розрахунків (hybrid system), яка в залежності від способу розрахунку може бути або першою, або другою.

Якщо ми зупинимось більш детально на бруто системах (gross settlement system), то тут важливими є швидкість і порядок розрахунків. У RTGS–системах (real–time gross settlement) розрахунки здійснюються за кожним платежем відразу, а у системах валових розрахунків на кінець дня (end–of–day gross settlement systems) – з відтермінуванням платежу.

У нетто системах здійснюється двосторонній (bilateral net settlement system), багатосторонній неттинг (multilateral net settlement system) та відтерміновані нетто розрахунки (deferred net settlement system). Якщо розрахунки відбуваються між двома учасниками, то такий неттинг називається двостороннім, якщо між кількома – багатостороннім. Як і у бруто системах, нетто розрахунки можуть бути відтермінованими і вони проходять у системах відкладених нетто–розрахунків (deferred net settlement system).

Важливим моментом у платіжних системах є надання чи ненадання кредиту для здійснення розрахунків з попереднім депонуванням чи без. Тому можемо виділити в окремі групи і такі платіжні системи.

Варто зазначити, що бруто системи є більш затратними для учасників з точки зору постійно необхідної суми коштів для здійснення розрахунків. Оскільки нетто система не потребує коштів за кожною операцією, вона є не такою затратною, але більш ризиковою у порівнянні з бруто системою, у зв'язку з тим, що невідомо чи залишаться гроші для здійснення переказу чи розрахунку на кінець встановленого періоду.

За видом платіжного інструменту, який використовується при здійсненні розрахунків, платіжні системи поділяються на кредитові (credit transfer system) і дебетові (debit transfer system), де рух коштів і самих інструментів відбувається в одному чи протилежних напрямках в залежності від того,

який платіжний інструмент був використаний: якщо в одному напрямку – кредитовий переказ, якщо в протилежному – дебетовий. Проте і тут бувають змішані системи (hybrid system). Платіжним інструментом у кредитових системах можуть бути платіжні доручення, доручення про кредитування у системі автоматизованих розрахункових плат, доручення про перекази в системі платежів SWIFT, постійні доручення, доручення про кредитовий переказ у системі «жиро». У дебетових системах – це поштові перекази, платіжні вимоги, векселі, банківські тратти, прямі дебетові списання, розрахункові чеки. У змішаних системах використовуються платіжні вимоги–доручення, банківські та небанківські платіжні картки [4, 11].

Що стосується класифікаційної ознаки за видом грошей, які проходять через платіжну систему, то у цьому випадку розглядаються платіжні системи, в яких проводяться платежі не лише в національній або іноземній валюті, а і у електронних грошах, і які, наприклад, мають назву балансова (balance–based system) і «банкнотна» (note–based system) системи електронних грошей.

Важливою характеристикою платіжних систем є також хто виконує розрахунки, і чи сама платіжна організація їх здійснює, чи центральний, інший банк або установа.

Щодо таких систем, розрахунки в яких здійснюються за певних умов (Exchange–for–value settlement system, Delivery versus delivery (DvD), Delivery–versus–payment system (DvP), Payment versus payment (PvP), Trade–for–trade settlement system), то в них платежі проводяться тільки при дотриманні виконання встановлених договірних домовленостей між учасниками проведення платежів чи розрахунків.

Отже, у проведеному дослідженні ми ще раз, але вже по–новому розглянули платіжні системи, навели своє бачення, і запропонували скорочену і розширену класифікацію платіжних систем, а також пояснили основні їх характеристики і особливості.

Висновок

Отже, проведене дослідження показало різноманіття платіжних систем на сьогодні в Україні і світі. Зрозуміло, що ці різновиди з плином часу будуть самовдосконалюватися в залежності від вимог сьогодення і потреб клієнтів: одні платіжні системи перестануть функціонувати внаслідок їх незатребуваності, а на їх місці з'являться нові су–

часні. Аналіз існуючих платіжних систем дав змогу широко класифікувати їх за певними ознаками.

Така широка класифікація, яку ми представили у своєму дослідженні, враховуючи при цьому багаторічний вітчизняний, європейський і міжнародний досвід, і, відповідно, значна кількість різновидів платіжних систем, показує, що на сьогодні попит клієнтів на фінансовому ринку у наданні їм різноманітних платіжних послуг значно зріс, що дає, в свою чергу, розуміння важливості існування і функціонування платіжних систем у сучасному глобалізованому світі.

У свою чергу, регулятору – Національному банку України [10], який здійснює нагляд за платіжними системами, також важливо розуміння останніх сучасних змін в понятійному апараті класифікації платіжних систем, оскільки це дає можливість подальшого вдосконалення законодавчих та нормативно-правових актів по відношенню до платіжних систем, які зазнають еволюційних змін і перетворень внаслідок діджиталізації національної і світової економіки, а також швидкого і ефективного реагування на такі зміни з метою забезпечення максимальної зручності, безпеки, швидкості та надійності клієнта–користувача платіжної системи.

Список використаних джерел

1. Адабашев Т. К. До питання класифікації платіжних систем, що функціонують в Україні / Т. К. Адабашев // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2013. – № 2 (13). – С. 142 – 153.

2. Балакіна Ю. С. Класифікація платіжних систем з точки зору їх оверсайта / Юлія Станіславівна Балакіна // Бізнес–інформ. – 2014. – №9. – С. 286–291.

3. Валинурова А. А. Классификация сетевых платежных систем / А. А. Валинурова // Мол. ученый. – 2010. – № 4. – С. 133–136.

4. Вовчак О. Д. Платіжні системи [Текст] : навч. посіб. / О. Д. Вовчак, Г. Є. Шпаргало, Т. Я. Андрейків. – К.: Знання, 2008. – 341 с.

5. Ковальчук Т. Т. Сучасні платіжні системи / Т. Т. Ковальчук, В. С. Лук'янов. – К.: Знання, 2010. – 20 с.

6. Криворучко С. В. Модернизация национальной платежной системы на основе институционального и инфраструктурного взаимодействия : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. ек. наук : спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / Криворучко С. В. – М., 2009.

7. Лук'янов В. С. Національна платіжна система: поняття, ключові принципи організації і базові функції / В. С. Лук'янов // Акт. проблеми економіки. – 2009. – № 12. – С. 162.

8. Махаєва О. О. Основні інфраструктури сучасного фінансового ринку та міжнародні стандарти їх оверсайта / О. О. Махаєва // Вісник НБУ. – 2013. – № 7 (209). – С. 18 – 24.

9. Офіційний веб–сайт ЄЦБ [Електронний ресурс] // European Central Bank. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ecb.europa.eu/>

10. Офіційний сайт Національного банку України : Платіжні системи і розрахунки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=76254&cat_id=36042

11. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05 квітня 2001 року N 2346–III зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс] // Верховна Рада України – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>

12. Савелко Т. В. Вплив міжнародних платіжних картокових систем на розвиток ринку банківських послуг України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.02 / Т. В. Савелко. – К., 2009. – 23 с.

13. A glossary of terms used in payments and settlement systems [Електронний ресурс] // Bank for International Settlements The Committee on Payment and Settlement Systems. – 2003. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/cpss00b.pdf>

14. CPSS and IOSCO Principles for financial market infrastructures. April 2012 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.bis.org/publ/cpss101a.pdf>

15. Glossary of terms related to payment, clearing and settlement systems [Електронний ресурс] // European Central Bank. – 2009. – Режим доступу: <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/glossaryrelatedtopaymentclearingandsettlementsystems.pdf?ab0084ae8df09dcee52028cd76244b9d>

16. Kokkola T. The payment system Payments, securities and derivatives, and the role of the Eurosystem / Tom Kokkola. – Frankfurt am Main : ECB, 2010. – 369 p.

References

1. Adabashev T. K. Do pytannya klasyfikatsiyi platizhnykh system, shcho funktsionuyut' v Ukraini / T. K. Adabashev // Visnyk Natsional'noho universytetu «Yurydychna akademiya Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». – 2013. – № 2 (13). – S. 142 – 153.

2. Balakina Yu. S. Klasyfikatsiya platizhnykh system z tochky zoru yikh oversayta / Yu. S. Balakina // Biznes–inform. – 2014. – №9. – S. 286–291.

3. Valynurova A. A. Klassyfykatsyya setevykh platezhnykh system / A. A. Valynurova // Mol. uchenny. – 2010. – № 4. – S. 133–136.

4. Vovchak O. D. Platizhni systemy [Tekst] : navch. posib. / O. D. Vovchak, H. Ye. Shparhalo, T. Ya. Andreykiv. – K.: Znannya, 2008. – 341 s.

5. Koval'chuk T. T. Suchasni platizhni systemy / T. T. Koval'chuk, V. S. Luk'yanov. – K.: Znannya, 2010. – 20 s.

6. Kryvoruchko S. V. Modernyzatsyya natsional'noy platezhnoy systemy na osnove ynstytutsyonal'noho y ynfrastrukturnoho vzaymodeystvyia : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya dokt. ek. nauk : spets. 08.00.10 «Fynansy, denezhnoe obrashchenye y kredyt» / Kryvoruchko S. V. – M., 2009.

7. Luk'yanov V. S. Natsional'na platizhna systema: ponyattya, klyuchovi pryntsypy orhanizatsiyi i bazovi funktsiyi / V. S. Luk'yanov // Akt. problemy ekonomiky. – 2009. – № 12. – S. 162.

8. Makhayeva O. O. Osnovni infrastruktury suchasnoho finansovoho rynku ta mizhnarodni standarty yikh oversayta / O. O. Makhayeva // Visnyk NBU. – 2013. – № 7 (209). – S. 18 – 24.

9. Ofitsiyyny veb-sayt YeTsB [Elektronnyy resurs] // European Central Bank. – Rezhym dostupu do resursu: <https://www.ecb.europa.eu/>

10. Ofitsiyyny sayt Natsional'noho banku Ukrayiny : Platizhni systemy i rozrakhunky [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=76254&cat_id=36042

11. Pro platizhni systemy ta perekaz koshtiv v Ukrayini: Zakon Ukrayiny vid 05 kvitnya 2001 roku N 2346–III zi zminamy ta dopovnennyamy [Elektronnyy resurs] // Verkhovna Rada Ukrayiny – Rezhym dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>

12. Savelko T. V. Vplyv mizhnarodnykh platizhnykh kartkovykh system na rozvytok rynku bankiv'skykh posluh Ukrayiny : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.02 / T. V. Savelko. – K., 2009. – 23 s.

13. A glossary of terms used in payments and settlement systems [Elektronnyy resurs] // Bank for

International Settlements The Committee on Payment and Settlement Systems. – 2003. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/cpss00b.pdf>

14. CPSS and IOSCO Principles for financial market infrastructures. April 2012 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.bis.org/publ/cpss101a.pdf>

15. Glossary of terms related to payment, clearing and settlement systems [Elektronnyy resurs] // European Central Bank. – 2009. – Режим доступу: <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/glossaryrelatedtopaymentclearingandsettlementsystems.pdf?ab0084ae8df09dcee52028cd76244b9d>

16. Kokkola T. The payment system Payments, securities and derivatives, and the role of the Eurosystem / Tom Kokkola. – Frankfurt am Main : ECB, 2010. – 369 p.

Дані про автора

Ситник Інна Петрівна,

к.т.н., доцент кафедри фінансів Національного університету харчових технологій, докторант Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», Київ

e-mail: lavry@ukr.net

Данные об авторе

Сытник Инна Петровна,

к.т.н., доцент кафедры финансов Национального университета пищевых технологий, докторант Национального научного центра «Институт аграрной экономики», Киев

e-mail: lavry@ukr.net

Data about the author

Inna Sytnyk,

PhD in Technical sciences, Docent, department of Finance National University of Food Technologies, doctoral student of National Scientific Center «Institute of Agrarian Economics», Kyiv

e-mail: lavry@ukr.net